

Záróértékelés

Életreform mozgalmak és a reformpedagógia

Az „Életreform mozgalmak és a reformpedagógia” című 2002-ben kezdődött – hosszabbítással együtt 5 éves futamidejű pályázat – célja az volt, hogy tágabb nemzetközi társadalomtörténeti kontextusba helyezve, interdiszciplináris megközelítésben vizsgálja a különböző életreform mozgalmak és a reformpedagógiai irányzatok kapcsolódását. A kutatás alapfeltevése az volt, hogy a XIX. század második felétől kezdődően Európa-szerte megjelenő egyéni önmegvalósítási törekvések olyan sok-összetevős koherens rendszerre szerveződnek, amelyek hatással vannak a szocializációra, hatásai megjelennek a mindennapi életben és az iskolai és iskolán kívüli nevelési-oktatási helyzetekben. A projekt kezdeti célja e mozgalmak leírását és legfontosabb képviselőik munkásságának feltárását jelentette. Ennek részeként sor került a lakás-öltözködési és életmódreformok, a táplálkozási szokások radikális vagy enyhébb átalakítására törekvő irányzatok, az antialkoholista-mozgalmak, a testkultúra fejlesztésére koncentráló, a természet és környezetvédelmi, valamint a természetgyógyászati irányzatok vizsgálatára. A szinte végtelennek tetsző felsorolás kiegészíthető még a teozófiai, spiritualista és okkultista csoportosulások sokféle változatával.

A kutatás ütemezése, időterve

Az előkészületeket már a pályázat előtt elkezdtük, de ezzel együtt majdnem két évig elhúzódott levéltári munka, a szakirodalom feltárása és a külföldi kapcsolatok részleteinek kimunkálása. A gondos előkészületek tették lehetővé 2004-ben egy nemzetközi konferencia megszervezését, majd ezután a magyar, német és angol nyelvű konferenciakötet megjelentetését. A konferencia eredményei arra ösztönöztek bennünket, hogy bővítsük a kutatók számát és új témák iránt is nyissunk. Ennek részeként kezdtünk foglalkozni ikonográfiai kutatással és az új vallásos mozgalmakhoz kapcsolódó történésekkel. Eredményeinkről éves rendszerességgel beszámoltunk az Országos Neveléstudományi Konferenciákon és külföldön az ISCHE aktuális rendezvényein.

Tartalmi vonatkozások

A kutatás részletei a maguk teljességében olvashatók a két monográfiában, a publikációkban, illetve a konferenciák absztraktjaiban. Ezért terjedelmi okokból és az áttekinthetőség kedvéért a zárójelentésben részleteket, sok esetben csak címetek közlök. A legfontosabb eredmények a következők:

1. Nemzetközi Konferencia szervezése.
2. Két monográfia megjelentetése, ebből egy idegen nyelven.
3. Szimpóziumok, konferencia-előadások tartása.

1) Nemzetközi Konferencia szervezése

A „Reformpedagógia és életreform Közép-Európában, források, főbb irányzatok nemzeti fejlődési modellek” című nemzetközi tudományos konferenciát Egerben rendeztük, 2004. október 4 –7 között. A rendező szervezetek a következők voltak: az MTA Pedagógiai Bizottsága és az MTA PB Neveléstörténeti Albizottsága, az ELTE Pedagógiai és Pszichológiai Kar Oktatásmódszertani Központja és a Neveléstudományi Intézet Pedagógiatörténeti Tanszéke, valamint az egri Eszterházy Károly Főiskola.

A rendezvény programja:

Megnyitó: Prof. Dr. Báthory Zoltán az MTA Pedagógiai Bizottság elnöke, Prof. Dr. Hauser Zoltán főiskolai rektor

Az előadók és az előadások témája:

Skiera Ehrenhard (Flensburg): Reformpedagógia és életreform.

Kiss Endre (Budapest): Az életreform mozgalom filozófiai háttere.

Németh András (Budapest): Az életreform és annak hazai pedagógiai recepciója: életreform és művelődési reform.

Skiera Ehrenhard (Flensburg): A civilizáció: kialakulásának okai és gyógymódja – Edward Carpenter (1844-1924) adalékai az életreformról és a kultúrakritikával kapcsolatos transzatlanti dialógushoz.

Scholz Joahim (Potsdam): A reformpedagógia és a településreform-mozgalom kapcsolata.

Géczy János (Pécs): A magyar vegetáriánus törekvések nevelési vonatkozásai.

Barth Gernot-Henseler Joachim (Erfurt): A nagyvárosok pedagógiája – A városiasodás hatása a pedagógiára és a közösségi életre.

Gatzemann Thomas (Chemnitz): Életreform és kritika – a reformpedagógiai elképzelések a racionalitás és az empiria jegyében.

Sztrinkó Irén (Kecskemét): A női szerep változásai és a reformpedagógia.

Tészabó Júlia (Budapest): A gödöllői művésztelep és a korabeli nevelés.

Loboczky János tudományos előadása: Tugend und Kunst oder der Wert der Dichtung –Platon und Gadamer.

Pukánszky Béla (Szeged): Kodály Zoltán zenepedagógiai munkásságának életreform motívumai.

Pehnke Andreas (Greifswald) A drezdai Dürer Gimnázium életreform elvárásai és az interkulturális nevelési törekvései a Weimári Köztársaság időszakában.

Pilarczyk Ulrike (Berlin): A közösség mediális megjelenése a zsidó ifjúsági mozgalomban.

Visser Alderik (Bern): Az etikai mozgalom, a monisták szövetsége és a szabadgondolkodók vélekedése a szexualitás etikai kérdéseiről.

Mikonya György (Budapest): A magyar anarchista törekvések és a nevelés.

Sáska Géza (Budapest): A hazai tehetséggondozás életreform gyökerei.

Szabolcs Éva - Baska Gabriella (Budapest): Életreform motívumok és gondolatok a magyar pedagógiai folyóiratokban.

A konferencia eredményei a következőkben foglalhatók össze:

- (1) Megvalósult az "életreform-mozgalom" elméleti kereteinek interdiszciplináris meghatározása, definiálása.
- (2) Az életreform-mozgalom megismerése nemzetközi összehasonlításban történő bemutatása, autentikus képviselők részéről.
- (3) Az életreform-mozgalom összetevőinek, ágainak leírása – egy-egy terület részletes bemutatásával.
- (4) Az életreform-mozgalom hatása a szocializációra, a mindennapi életre és az iskoláztatásra.

2) Két monográfia megjelentetése

A két monográfia adatai a publikációs listában szerepelnek. Tartalmuk a konferencián elhangzott előadások átdolgozása. A német és angol munkanyelvű konferencia előadásait egy magyar és egy német-angol nyelvű kötetben foglaltuk össze.

A tanulmánykötet első része az életreform mozgalmak legfontosabb nemzetközi összefüggéseit vázolja fel, majd a századelő magyar életreform törekvései és a különböző pedagógiai reformelképzelések kapcsolatát mutatja be részletesen. Az egyes tanulmányok arra tesznek kísérletet, hogy a fenti törekvések sokszínű, gyakran reflektálatlan magyarországi recepciójának főbb vonatkozásait feltárva bemutassák, hogy miként kapcsolódnak ezek a mozgalmak az ebben az időben jelentkező pedagógiai reformtörekvések különböző gyermekmítoszaihoz és új alapokon nyugvó, néha szélsőséges nevelési ideológiáihoz, milyen szerepet játszanak azok a századelő különböző hazai közoktatási reformjaiban. Ennek legjellegzetesebb példája – az 1906 és 1918 között megvalósuló Bárczy reform, amelynek keretében megvalósuló pedagógiai innováció (például széleskörű iskolaépítési program, fővárosi tantervi és pedagógusképzési és módszertani reform, a pedagógiai szeminárium létrejötte) elemei némi fáziseltolódással elvezetnek majd több különböző maradandó értékű, szélesebb társadalmi léptékben is tért hódító iskolapedagógiai újítás, máig életképes hazai reformpedagógiai koncepció kikristályosodásához.

3) Nemzetközi konferenciák és szimpóziumok előadásai

A zárójelentésben terjedelmi okokból nem közlöm a konferenciák, szimpóziumok részleteit. Elegendőnek és jellemezőnek tartom az előadások címeinek leírását, hiszen ez is mutatja kutatásunk alakulását, tematikai bővülését. Az előadások absztraktjai és a szimpózium összefoglalója minden esetben elérhető a megfelelő rendezvény honlapján.

a)

Előadás:

„Interdiszciplináris pedagógia és az elvárások forradalma” A III. Kiss Árpád Emlékkonferencia – Debrecen – 2003
Mikonya György: Életreform törekvések és a pietizmus

b)

Szimpózium - Országos Neveléstudományi Konferencia - 2004

Cím “Életreform és a reformpedagógia kapcsolata”

Elnök: Mikonya György Opponens: Pukánszky Béla

Előadások:

Németh András: Az életreform mozgalmak hazai recepciója és a korabeli reformpedagógiai törekvések

Kiss Endre: Életreform – rekonstrukció

Mikonya György: Életreform-modellek az angol, német és svájci internátusokban.

Sáska Géza: A gyermek és a társadalom átneveléséről, mint a létező szocializmus legális ellenzéki pedagógiai-ideológiájáról.

c)

ISCHE-26 Geneva -2004

Előadások:

Németh András: Kapitel aus der Geschichte einer ambivalenten Beziehung. Die Verbindung zwischen der ausseruniversitären pädagogischen Bestrebungen im Geist der „Neuen Erziehung” und der Universitätspädagogik in Ungarn

Mikonya György: Tolstói-Schule und Anarchisten in Ungarn

Pukánszky Béla: Die Rolle der Frauen in der Geschichte der ungarischen Reformschulbewegung. Eine Fallstudie: Erzsébet Dolch und die Gartenschule

d)

Szimpózium – Országos Neveléstudományi Konferencia – 2005

Elnök: Mikonya György Opponens: Szabolcs Éva

Cím: Életreform és társadalmi-pedagógiai megújulás

Előadások:

Németh András: A magyar pedagógiai reformok és az életreform törekvések kapcsolata.

Tészabó Júlia: A gyermek környezetének átalakulása – a gyermekkultúra kezdetei.

Pukánszky Béla: Kodály Zoltán zenepedagógiája és az életreform-mozgalom.

Mikonya György: Megújuló vallás-megújuló nevelés a 20. század eleji Magyarországon.

e)

Szimpóziumi összefoglaló - Országos Neveléstudományi Konferencia - 2006

Cím: Szubkultúrák és vallásos mozgalmak hatása a szocializációra és a tanulásra

Elnök: Mikonya György egyetemi docens ELTE PPK, Opponens: Boreczky Ágnes főiskolai tanár ELTE PPK

A szimpózium az ELTE Pedagógiai Pszichológiai Karon megvalósuló, a vallásos mozgalmak és más szubkultúrák tanulmányozását felvállaló kutatások részeredményeinek bemutatására vállalkozik. Kutatásunk a Budapesten és a nagyobb vidéki városokban megjelenő vallásos mozgalmak, személyiségfejlesztő tanfolyamok, sőt tanulást segítő tréningek formájában megnyilvánuló „pedagógiai tevékenységek” feltárására irányul. Az elmúlt években gombamód szaporodó kisközösségek egyes csoportjai úgyszólván a fiatalokra szakosodtak. A megromlott, kiüresedett családi kapcsolatok, iskolai kudarcok elől menekülve sokan csatlakoznak valamelyik csoporthoz. Az ilyen mozgalmak egyik része vallási alapon, a Biblia egyes részeinek sajátos értelmezése révén keletkezik, a közösségek másik típusa az emberi képességek fejlesztésére törekvő beavató-jellegű csoport, különböző pszichotechnikák, továbbképzést felkínáló szervezetek, ezoterikus körök, „önmegvalósítási” módszereket kínáló guruk, pótvallások szintjére emelkedő gyógy módok köré szerveződik.

Kutatásunk során egyrészt a fentiekben vázolt jelenség történeti gyökereit vizsgáljuk. Ennek során feltárjuk, a 20. század különböző pedagógiai mozgalmait (reformpedagógia, továbbá a század második felének alternatív társadalmi-pedagógiai irányzatai) és a vallás kapcsolatát, illetve e mozgalmak kötődését a korszak újvallásos reformmozgalmaihoz. A kutatás ezen a szálon kapcsolódik a most lezáruló Reformpedagógia és életreform című OTKA kutatáshoz. Másrészt ezekre is alapozva, arra kerestünk választ, mi az oka a rendszerváltás után jelentkező vallásos, illetve kvázivallásos szubkultúrák sikerének. Miként tudtak azok – a mai „hivatalos pedagógia” árnyékában – újszerű szerveződési formáik, szokatlan módszereik révén – jelentős eredményeket elérni. Kutatásaink kezdetekor célszerűnek látszott ezeket a folyamatokat az egyes személyiség szintjén is elemezni. Mindehhez azonban nélkülözhetetlen volt egy olyan értelmezési keret, modell megszerkesztése, amelyik szemléletesen mutatja a különböző hatások összeadódásából, együttes megjelenéséből rejlő kombinációs lehetőségeket. Ennek segítségével felvázolhatóvá vált az egy-egy mozgalmon / csoporton belüli viszonyok differenciált, rendszerbe szerveződő hatásrendszere. Kutatásunk folytatásaként meghatároztuk azoknak a forrásoknak a körét, amelynek kvalitatív és kvantitatív elemzésével a lehető legdifferenciáltabb képet kaphatjuk az egyes mozgalomról. Eddigi kutatási eredményeink alapján jelen szimpózium keretében arra vállalkozunk, hogy (1) egyfajta történeti bevezetőként felvázoljuk e mozgalmak létrejötté körüli történelmi-társadalmi körülményeket. (2) bemutatjuk a történeti egyházak keretében megjelenő megújulási törekvések egy részét (3) felvázoljuk néhány vallásos közösség, így például Jehova Tanúi-nak pedagógiai szempontból fontos megnyilvánulásait és (4) bemutatjuk a „Sziéntológia egyház” tanulásra vonatkozó gyakorlatának egyes elemeit. A felsorolásból is érzékelhető, hogy a vallásos mozgalom, közösség, stb. szóhasználat miatt egymás mellé kerültek a történelmi egyházakból kiszakadó új vallásos mozgalmak és a néhány éve alakult formációk. Mindez nem hasonlóságot vagy összevethetőséget jelent, csupán csak leképezi a társadalom aktuális állapotát.

Eddigi kutatási eredményeink meggyőzően bizonyítják, hogy ezekben a vallásos mozgalmakban sokkal gyorsabb válaszok születnek a kor kihívásaira, mint a szervezeten és strukturálisan is kötöttebb oktatási intézményekben. Ezek a válaszok fontos *jelzések* lehetnek a közoktatás számára, hiszen, mintegy *tünetként* mutatják azokat a megoldatlan problémákat, amelyek kielégítése érdekében ezek az új formák/ megoldások létrejöttek. A kutatás ezen fázisa egyben jelzi azt is, hogy a további munkához, illetve az eredmények operacionalizálásához további interdiszciplináris megközelítésre, egy szélesebb szakértői team elmélyült együttműködésére lesz szükség.

A szimpózium előadásai:

Németh András: Reformpedagógia, életreform – vallási reformmozgalmak a 20. században

Nagy Beáta: Nevelés és megújulási mozgalmak a történeti egyházakban

Mikonya György: Gyermeknevelés és tanulás néhány vallásos mozgalomban

Belényesi Emese: A tanulási folyamat a Szientológia Egyházban

Németh András-Pirka Veronika: Bárczy István közoktatáspolitikája és a századforduló életreform mozgalmi, pedagógiai reformjai

f)

ISCHE 28 – 2006 – Umea

Előadás: Ikonographie und Erziehung – Mikonya György

A kutatás résztvevői

A kezdeti létszámhoz képest jelentős változások voltak a résztvevők között, erről a jelentés megfelelő részein már tényszerűen beszámoltam. Az ott leírtakat azzal egészítem ki, hogy rendkívül hasznos volt számunkra a külföldi kutatókkal való kapcsolat kialakítása, hiszen ez más további együttműködésre is lehetőséget ad. A hazai kutatói körre a sokszínűség vált jellemezővé, a kezdeményező szerepű neveléstörténészek mellett, filozófus, oktatáspolitikus, művészettörténész kapcsolódott a kutatáshoz. A kutatás további nyeresége egyfajta kutatói műhely létrejötte, amely a vezető kutatókon kívül lehetővé tette doktoranduszok, gyakorló tanárok és egyetemi hallgatók műhelymunkába történő bekapcsolódását.

A kutatás finanszírozása

A jelentős összeggel indult (7500 EFt) kutatás költségvetése az egy évvel hosszabbított futamidő alatt a kormányzati elvonások hatására némiképpen csökkent, először 188E forinttal, majd egy újabb elvonás során 263 E forinttal. Az intézményi regie-költségek elszámolása után már jelentősen beszűkültek a lehetőségeink. Ezt azzal tudtuk kompenzálni, hogy témavezetői tiszteletdíjat nem, más tiszteletdíjat pedig csak a legindokoltabb esetben fizettünk. A kutatás viszont

lehetővé tette a résztvevők számára a konferenciákon való megjelenést és biztosította ehhez a nélkülözhetetlen technikai hátteret.

A kutatás eredményeinek összefoglalása, esetleges folytatása

A kutatás legfontosabb eredményei a következő részfeladatok szisztematikus elvégzését jelentették:

- Az életreform törekvések fogalmi kereteinek kijelölése, a téma behatárolása, a szakirodalmi források feltárása.
- A téma nemzetközi vonatkozásainak feltérképezése és ennek kapcsolódása, megjelenése, módosulása hazai körülmények között.
- Az életreform-törekvések fő irányainak meghatározása, ezek tartalmi jellegzetességeinek leírása, dokumentálása.
- Az életreform-törekvések háttérében megjelenő szocializációs hatások feltérképezése, a személyiség-felfogás jellegzetességeinek leírása, sajátos történet-antropológiai emberképének megismerése.
- A pedagógiai szempontú feldolgozás kritériumrendszerének meghatározása és alkalmazása.

Összegezve a kutatás részleteit a következő fő megállapítások nyertek igazolást:

1. Az életreform-mozgalmak kezdeményezői leginkább a középosztályhoz tartozó értelmiségiek. Közöttük jelentős számban vannak jelen teológusok, tanárok és orvosok. Közös jellemzőjük, hogy szűkebb szakterületüket meghaladva az adott személy vagy közösség egészét érintő szemléletet, gyakorlatot fejlesztenek ki, ezt sokszorosan kipróbálják a gyakorlatban és hatásosság esetén ennek lelkes „prófétáivá” válnak. Majdnem mindig lesznek tanítványaik, akik a mester halála után ortodox és reform irányba viszik tovább az adott iskola tanrendszerét. Az összegző jellegű megállapítások részletei természetesen minden irányzatnál más-más formációban és számtalan eltérő kombinációban jelennek meg.
2. Az életreform törekvések artikulálódása szempontjából sajátos hullámváz figyelhető meg az elemzett időszakban, nyugodtabb és feléledő periódusok követik egymást. Közben vannak folyamatosan jelenlevő, de mindig csak kevés embert mozgósító csoportosulások. Előfordul, hogy némelyik mozgalom erősít egy másikat, mások párhuzamosan futnak egymás mellett, míg megint mások kioltják egymást, vagy éppen ellenségesen viselkednek egymás iránt. Mindezeket a hullámvázokat meghatározó módon alakítják a gazdasági-társadalmi viszonyok és az adott ország lappangó vagy ismert hagyományai.
3. Sajátos folyamatként írható le egy-egy életreform-mozgalom/ irányzat önálló története, kapcsolódása más törekvésekhez.
4. A nagy hatásfokú, a személyiség radikális megváltoztatására törekvő mozgalmak mindig a holisztikusan, a lehető legtöbb életszférára kiterjedően,

sokféle racionális, vagy irracionális rásegítő mozzanatot integrálva fejtik ki hatásukat.

A kutatás folytatása két irányban is folyamatban van (1) az életreform-mozgalmak egy speciális iránya az anarchista-színezetű mozgalmak pedagógiai vonatkozásai feldolgozatlanok a magyar szakirodalomban. Egy ezzel kapcsolatos tanulmánykötet előkészítése folyamatban van. (2) Szinte minden új vallásos mozgalomban központi szerepet tölt be a mindennapi élet és ennek részeként a családi élet, illetve az iskoláztatás befolyásolása - ami további önálló, interdiszciplináris megközelítést igénylő kutatási terület lehet.